

Ūkių žemės naudojimo perspektyvos Lietuvoje

Vaiva Stravinskienė,

Audrius Aleknavičius,

Pranas Aleknavičius

Aleksandro Stulginskio universitetas,

Studentų g. 11,

LT-53361 Akademija, Kauno r.

El. paštas: straiva@gmail.com;

audrius.aleknavicius@asu.lt;

pranas.aleknavicius@gmail.com

Straipsnyje nagrinėjamos Lietuvos kaimo plėtros 2007–2013 m. programos įgyvendinimo pasekmės žemės ūkio paskirties žemės naudojimui. Pagrindinis tyrimų tikslas – išanalizuoti žemės ūkio naudmenų ploto pokyčius ir galimybes reguliuoti žemės ūkio raidą šalies regionuose. Analizės pagrindu nustatyti prognozuojami žemės ūkio naudmenų ploto, ūkio dydžio ir žemės ūkio gamybos specializacijos pokyčiai iki 2020 metų. Pateikti pasiūlymai teisinėmis ir ekonominėmis priemonėmis reguliuoti agrarinių teritorijų plėtrą šalies savivaldybėse taip, kad būtų išsaugotas ir padidintas našių žemės ūkio naudmenų plotas, o augalininkystės ir gyvulininkystės gamybos šakos būtų plėtojamos atsižvelgiant į tinkamiausią žemės ūkinių savybių panaudojimą. Padidinus žemės naudojimo efektyvumą ir teikiant Europos Sąjungos bei valstybės paramą, šalyje gali didėti deklaruojamų žemės ūkio naudmenų plotas (apie 5 %), vidutinis ūkio dydis (iki 29,5 ha), intensyviųjų kultūrų pasėlių plotas (11 % ir daugiau). Dėl racionalių daugiamečių žaliųjų naudo- jimo sutartinių galvijų skaičių šalyje galima padidinti 58 % ir daugiau.

Raktažodžiai: žemės ūkio naudmenos, ūkiai, parama žemės ūkio plėtrai, intensyvieji pasėliai, daugiametės žaliosios

ĮVADAS

Žemės ūkio specifiką lėmė tai, kad pagrindinės gamybos priemonės – žemės ūkio naudmenų – naudojimo efektyvumas priklauso nuo gamtinių sąlygų (dirvožemio savybių, žemės naudmenų sąskaidos, vietovės reljefo ir kt.) ir žmogaus sukurtos techninės infrastruktūros. Dėl šių priežasčių žemės ūkio gamybos plėtra turi būti planuojama ir reguliuojama (skatinant rekomenduojamas plėsti gamybos šakas valstybės paramos priemonėmis) vadovaujantis teritorijų planavimo dokumentais. Lietuvos Respublikos teritorijų planavimo įstatyme (*Lietuvos...*, 2004) numatyti teritorijų planavimo tikslai apima ir žemės ūkio, kaip sudėtinės bioproductinio ūkio dalies (bioproductinį ūkį sudaro žemės ūkis, miškų ūkis, žvejyba ir žuivivaisa), plėtros bei racionalių žemės ūkio paskirties žemės naudojimo planavimą. Reikalavimai: „sau-

goti, racionaliai naudoti ir atkurti gamtos išteklius“; „nustatant konkrečių teritorijų planavimo tikslus, būtina atsižvelgti į visuomenės poreikius, planuojamos teritorijos kraštovaizdžio ypatumus, geografinę padėtį, geologines sąlygas, urbanistikos, architektūros, techninius, aplinkosaugos, paveldosaugos, žemės ūkio paskirties žemės naudojimo ir tvarkymo reikalavimus...“ (įstatymo 3 straipsnis). Rengiant bendruosius planus (sprendinių konkretizavimo stadija) parengiami sprendiniai „... bioproductinio ūkio, rekreacinės, pramonės, verslo ar kitokios paskirties teritorijų naudojimo ir tvarkymo <...> klausimais“ (įstatymo 10 straipsnis). Atsižvelgiant į tai, bendruosiuose planuose, kurie rengiami Lietuvos Respublikos teritorijai bei savivaldybių teritorijoms, turėtų būti nustatoma žemės ūkio naudmenų ploto prognozė šių planų įgyvendinimo laikotarpiui. Prognozuojant reikia įvertinti skirtingas sąlygas žemės ūkio gamybai

plėsti turinčių arealų ypatumus. Ši nuostata nurodoma ir mokslininkų, nagrinėjusių Europos Sąjungos (toliau – ES) valstybių politiką žemės ūkio plėtros klausimais, straipsniuose. Juose pažymima, kad bendrosios žemės ūkio politikos formavimas derina „iš viršaus į apačią“ ir „iš apačios į viršų“ iniciatyvas, kadangi skiriasi socialinės ir ekonominės sąlygos (Jurkėnaitė, 2011). Siūloma, kad naujoji kaimo politikos paradigma apimtų priemones, kurios orientuotos į viso kaimiškojo regiono darnią raidą (Vidickienė, Gedminaitė-Raudonė, 2011). Nurodoma, kad strateginis planavimas sietinas su erdvinio (t. y. teritorinio) planavimo sistema, kadangi ES regioninės politikos priemonėmis siekiama dviejų susijusių tikslų – ekonomikos plėtros ir socialinės gerovės. Pagrindinis regioninės politikos principas – teikti pagalbą regionams, kurių plėtra atsilieka nuo kitų dėl infrastruktūros, nepakankamo ekonominės veiklos lygio. Tačiau konstatuojama, kad didžiausia 2007–2013 m. laikotarpio problema Lietuvoje buvo dideli ir nemažėjantys socialiniai bei ekonominiai netolygumai, o pagrindinė to priežastis – nepakankamai tolygi teritorinė ekonominė plėtra (Žalevičienė, 2012).

Analizuodami žemės ūkio plėtros galimybes, mokslininkai pažymi paramos žemės ūkiui svarbą. Nurodoma, kad ūkiai Lietuvoje gyvybingi tik dėl gamybos subsidijų (Savickienė, Slavickienė, 2012). Norint išsaugoti gyvybingą žemės ūkį, svarbu kompleksinis požiūris į Lietuvos kaimiškųjų vietovių plėtrą, nes mažų ūkių gyvybingumas priklauso ne tik nuo žemės ūkio politikos, bet ir nuo kitų politikos sričių priemonių įgyvendinimo sėkmės (Jurkėnaitė, 2012). Moksliniuose tyrimuose pagrindžiama Lietuvos gamtinėmis sąlygomis tinkamiausia gyvulininkystės plėtra, jai turėtų būti teikiamas prioritetas: nors gyvulininkystės mastai ūkininkų ūkiuose mažėja, tyrimų rezultatai rodo, kad šis ūkininkavimo tipas yra santykinai efektyvesnis. Taigi žemės ūkio paramos politika turėtų siekti padidinti gyvulininkystės patrauklumą (Baležentis, Kriščiukaitienė, 2014).

Moksliniuose straipsniuose, nagrinėjančiuose žemės intensyvesnio naudojimo ir racionalių ūkių formavimo galimybes, taip pat siekiama įvertinti šalies teritorinius ypatumus ir stabilizuoti dirbamos žemės ploto mažėjimą. Nurodoma, kad žemės ūkio naudmenų plotas Lietuvos agrarinėse teritorijose 1948–1989 m. sumažėjo 775 tūkst. ha, o 1989–2005 m. – dar 777 tūkst. ha (Aleknavičius, 2007).

Prognozuojama, jog šalies ūkiuose yra realios galimybės padidinti naudojamų žemės ūkio naudmenų plotą iki 2 950–3 000 tūkst. ha (A. Aleknavičius, P. Aleknavičius, 2010). Siūlomos tokios pagrindinės valstybės politikos nuostatos: žemės ūkio naudmenų, kaip išskirtinės svarbos riboto ploto teritorijų, išsaugojimas ir jų ūkinių savybių gerinimas, intensyvus ūkininkavimas žemės ūkio paskirties žemėje auginant dirvožemio savybes geriausiai atitinkančius augalus tausojamajai žemdirbystei nustatytais sąlygomis; ilgalaikių ūkinių struktūrų, turinčių stabilias žemės valdas ir užtikrinančių efektyvų žemės naudojimą, sukūrimas, skirtingas ūkininkavimo sąlygas turinčių šalies regionų gyventojų pajamų iš žemės ūkio veiklos išlyginimas ekonominėmis priemonėmis (Aleknavičius ir kt., 2014). Taip pat siūloma, kad sąlygos žemės ūkio naudmenų pavertimui kitomis naudmenomis turi būti įteisintos įstatymu, vadovaujantis ekonominiais apsaugos nuo nepagrįsto jų plotų sumažinimo principais, analogiškais miško žemės pavertimo kitomis naudmenomis tvarkos reikalavimams (Aleknavičius, 2012).

Žemės naudojimo perspektyvos buvo nagrinėtos ir kituose straipsniuose, tačiau juose nebuvo tirta Lietuvos kaimo plėtros 2007–2013 m. programos priemonių įtaka žemės ūkio gamybos rodikliams. Šiame straipsnyje siekiama išanalizuoti Lietuvos kaimo plėtros programos pasekmes ir galimus tolesnius pokyčius iki 2020 metų. Šalies žemės naudojimą ir žemės ūkio gamybą charakterizuojantys rodikliai nagrinėti pagal 6 agrarines zonas, kurios išskirtos ankstesniuose tyrimuose (Aleknavičius, Stravinskienė, 2011). Atitinkamas zonavimas galėtų būti atliekamas ir planuojant savivaldybių teritorijų žemės ūkio paskirties žemės naudojimą.

Tyrimų tikslai ir uždaviniai. Pagrindinis tyrimų tikslas – išanalizuoti žemės ūkio naudmenų ploto pokyčius ir galimybes reguliuoti žemės ūkio raidą šalies regionuose per planuojamą laikotarpį. Tikslui pasiekti sprendžiami uždaviniai:

1) nustatyti žemės ūkio gamybai reikalingo svarbiausio išteklaus – naudojamų žemės ūkio naudmenų pokyčius ir jų perspektyvinį plotą prognozuojamam laikotarpiui;

2) nustatyti žemės ūkio naudmenų naudojimo intensyvinimo rodiklius, išreiškiančius potencines galimybes prognozuojamu laikotarpiu padidinti prekinę augalininkystės produkcijai auginti naudotinus plotus bei galimybes aprūpinti žoliniais pašarais daugiau ūkiuose laikomų gyvulių;

3) įvertinti valstybės paramos priemonių įtaką žemės ūkio plėtrai atskirose zonose su skirtingomis ūkininkavimo sąlygomis.

Tyrimų rezultatai gali būti panaudoti tikslinant Lietuvos Respublikos teritorijos bendrojo plano sprendinius, taip pat tobulinant metodines nuostatas dėl žemės ūkio naudmenų ploto, struktūros prognozavimo ir žemės ūkio plėtros principų rengiant savivaldybių teritorijų bendruosius planus.

TYRIMŲ METODAI IR SĄLYGOS

Tyrimų tikslui ir keliamiems uždaviniams pasiekti buvo taikomi informacijos paieškos, sistemini mo ir analizės matematiniai statistiniai metodai, mokslinės literatūros analizės, lyginamosios analizės ir apibendrinimo metodai. Tyrimams panaudoti Nacionalinės žemės tarnybos prie Žemės ūkio ministerijos, Nacionalinės mokėjimo agentūros, VĮ Registrų centro, Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, VĮ Žemės ūkio informacijos ir kaimo verslo centro, VĮ Valstybės žemės fondo duomenys apie žemės ūkio paskirties žemės plotus ir žemės ūkio gamybos rodiklius savivaldybių teritorijose.

Atliekant tyrimus naudotos šios santrumpos:

SŽŪN – statistinis visų žemės ūkio naudmenų plotas; SŽŪN₀ – 2007 m., SŽŪN₁ – 2014 m.;

DŽŪN – naudojamų (deklaruotų) žemės ūkio naudmenų plotas; DŽŪN₀ – 2007 m., DŽŪN₁ – 2014 m.;

NŽŪN – likusių (nedeklaruotų) žemės ūkio naudmenų plotas (NŽŪN₀ = SŽŪN₀ – DŽŪN₀; NŽŪN₁ = SŽŪN₁ – DŽŪN₁);

KPŽŪN – žemės ūkio naudmenų, perduodamų kitai paskirčiai, plotas;

MĮŽŪN – žemės ūkio naudmenose įveisiamo miško plotas.

Skaičiuojant DŽŪN augimą šalies agrarinių zonų bei savivaldybių teritorijose 2014–2020 m. buvo priimtos tokios metodinės nuostatos:

1) galimas (teorinis) žemės ūkio naudmenų ploto padidėjimas apskaičiuojamas pagal formulę: $DŽŪN_2 = DŽŪN_1 \times K_1$. Tačiau šis padidėjimas neturi būti didesnis nei skirtumas tarp NŽŪN₁ ir apleistos žemės ploto;

2) gauta sandauga sumažinama dėl galimo naudojamų žemės ūkio naudmenų ploto perdavimo kitai paskirčiai plotu KPŽŪN. Skaičiuojant KPŽŪN apimtis, kurios atskirose zonose ir savi-

valdybėse yra skirtingos, priklausomai nuo urbanistinės plėtros ir kitų veiksnių, panaudotos VĮ Registrų centro ataskaitos apie žemės naudojimo paskirties pakeitimą intensyvio ūkio plėtros Lietuvoje laikotarpiu (2005–2007);

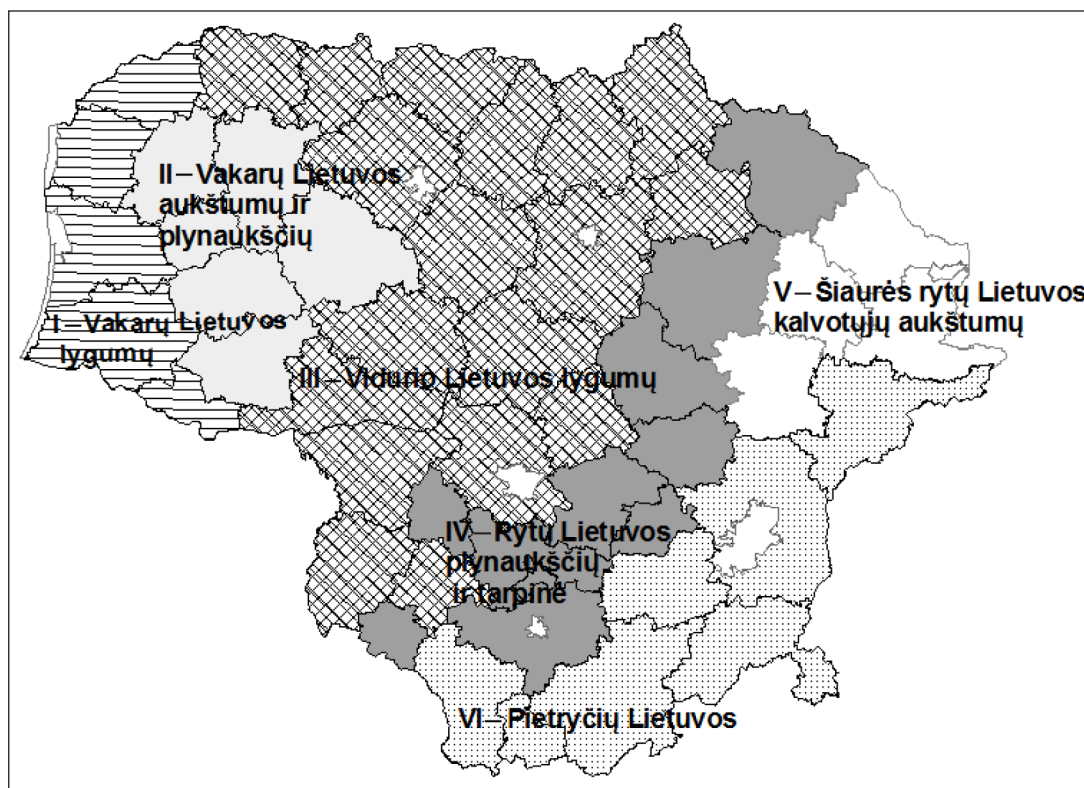
3) patikslintas prognozuojamas žemės ūkio naudmenų plotas sumažinamas dėl miško įveisimo žemės ūkio paskirties žemėje plotu MĮŽŪN. Priimta prielaida, kad 2007–2013 m. žemės sklypai, kuriuose žemės savininkai prašydavo leidimų įveisti mišką, nebuvo naudojami žemės ūkio augalams, o 2014–2020 m., įveisiant mišką, dažniausiai bus mažinami iki tol jau deklaruotų žemės ūkio naudmenų plotai. Skaičiuojant MĮŽŪN apimtis, kurios atskirose zonose ir savivaldybėse yra skirtingos, priklausomai nuo gamtinių sąlygų ir žemės ūkio veiklos intensyvumo, panaudotos Nacionalinės žemės tarnybos teritorinių skyrių ataskaitos apie išduotus leidimus miškui įveisti (2008–2010).

TYRIMŲ REZULTATAI

Žemės ūkio naudmenų plotų pokyčiai ir jų prognozė. Analizuojamos savivaldybės, įvertinant teritorijos reljefą, žemės naudmenų struktūrą, dirvožemius bei žemės ūkio naudmenų ūkines savybes, suskirstytos į šešias agrarinių teritorijų zonas (pav.).

Žemės ūkio naudmenų ploto pokyčiai agrarinėse teritorijose (t. y. galimose prekinei žemės ūkio produkcijai bei pašarams išauginti, be sodininkų bendrijų sodų ir miestuose esančių žemės ūkio naudmenų) buvo analizuoti lyginant naudojamų žemės ūkio produkcijai išauginti žemės ūkio naudmenų plotą, nustatytą pagal žemės ūkio naudmenų ir pasėlių deklaravimo duomenis¹ (DŽŪN), su statistiniu šių naudmenų plotu (SŽŪN), nustatytu žemės fondo valstybinės apskaitos rodikliuose. Plotų skirtumas rodo nepanaudotas žemės ūkio naudmenas (NŽŪN), t. y. plotus, kurie gali būti jau ne žemės ūkio naudmenos (buvusios žemės ūkio naudmenos, dėl savaiminės transformacijos natūraliai pavirtę miškais, medžių ir krūmų želdiniais, pelkėmis ir kitomis nenaudojamomis žemėmis), taip pat plotus, kurie priskirtini tik dirvonuojančioms bei kitoms nenaudojamoms žemės ūkio naudmenoms. Ši NŽŪN dalis ir yra didžiausias rezervas padidinti naudojamų žemės ūkio naudmenų plotą ekonomiškai

¹ Be plotų, deklaruotų tiesioginėms išmokoms gauti, kuriuos užima miško sodiniai ir kiti ne žemės ūkio augalai.

Pav. Lietuvos Respublikos teritorijos agroūkinės zonos

Figure. Agricultural economic zones in the territory of the Republic of Lithuania (Aleknavičius, Stravinskienė, 2011)

kai sustiprėjusiuose ūkiuose, intensyvinančiuose žemės ūkio gamyba. Įvykę pokyčiai per 7 metus pateikti 1 lentelėje.

Iš 1 lentelės matyti, jog didžiausia deklaruojamų žemės ūkio naudmenų ploto dalis yra našesnius dirvožemius turinčiose savivaldybėse. Iš likusio nepanaudotų žemės ūkio naudmenų ploto mažiausia tikėtina įsavinti apleistos žemės sklypus, kurie iš esmės jau yra pavirtę ne žemės ūkio naudmenomis ir reikalauja didesnių investicijų melioracijos darbams (pagal Lietuvos Respublikos žemės mokesčio įstatymą (Lietuvos..., 1992) apleistos žemės ūkio naudmenos – tai sumedėjusiais augalais (išskyrus želdinius) apaugę žemės sklype ar jo dalyje esančių žemės ūkio naudmenų plotai, nustatyti nuotoliniais kartografavimo metodais). Šios žemės santykinai daugiau yra teritorijose, turinčiose mažiau palankias ūkininkavimo sąlygas, ir mažiau našiose teritorijose (II, V ir VI agrarinės zonos). Tačiau likusios nepanaudotų žemės ūkio naudmenų dalies (dirvonuojanti žemė dėl sausavimo sistemų defektų ar ekstensyvaus ūkininkavimo) plotai yra dar didesni ir todėl naudotini kaip rezervas, galintis padidinti naudojamą žemės ūkio veiklai žemę kitus 7 metus.

Prognozuojamas naudojamų žemės ūkio naudmenų plotas šalies agrarinėse zonos pateiktas 2 lentelėje.

Kadangi yra tik ribotos galimybės ateityje padidinti apskaičiuotą žemės ūkio naudmenų plotą (tam reikės vis daugiau sąnaudų melioraciniams darbams), būtina stabilizuoti vykstančius žemės ūkio naudmenų mažėjimo procesus. Ekonominės priemonės naudojamoms žemės ūkio naudmenoms išsaugoti galėtų būti:

- žemės naudojimo intensyvinimas pasiekiant vis didesnę išauginamos augalininkystės produkcijos kiekį ploto vienetu;
- teisinės įstatymų normos, kurios numatytų kompensaciją už žemės ūkio naudmenų ploto sumažinimą tokiu pačiu principu, kaip ir šiuo metu nustatyta kompensacija už miškų (miško žemės) ploto sumažinimą.

Siektinas šalies žemės ūkio paskirties žemėje esančių ir deklaruojamų žemės ūkio naudmenų plotas, kurį reikėtų išsaugoti, yra apie 3 mln. ha. Tolesnė žemės ūkio gamybos plėtra turėtų vykti intensyvinant žemės naudojimą, kurį ribotų tik aplinkosauginiai, subalansuoto tręšimo, organinės

1 lentelė. Žemės ūkio naudmenų pokyčiai Lietuvos agrarinėse zonose 2007–2013 m.

Table 1. Agricultural land changes in Lithuanian agrarian areas during the period between 2007 and 2013

Rodikliai Indicators	Mato vnt. Units of measure- ments	Agrarinės zonos / Agrarian areas						Iš viso Total
		I	II	III	IV	V	VI	
Žemės ūkio naudmenų plotas, 2007 01 01 (SŽŪN ₀)* Area of agricultural lands, thousand ha (SAL ₀)*	tūkst. ha thousand ha	307,1	373,3	1 505,2	591,7	231,8	351,7	3 352,8
Naudojamų (deklaruotų) žemės ūkio naudmenų plotas 2007 m. (DŽŪN ₀)** Area of used (declared) agricultural lands (DAL ₀)**	tūkst. ha thousand ha	236,9	311,5	1 309,4	421,5	142,9	210,9	2 633,0
	%	77,1	83,4	87,0	71,2	61,6	60,0	78,5
Likusių žemės ūkio naudmenų plotas (NŽŪN ₀) Area of remaining agricultural lands (UAL ₀)	tūkst. ha thousand ha	70,2	61,8	195,7	170,2	88,9	140,8	719,8
Žemės ūkio naudmenų plotas 2014 01 01 (SŽŪN ₁)* Area of agricultural lands (SAL ₀)*	tūkst. ha thousand ha	304,4	372,2	1 504,9	582,1	230,1	351,5	3 345,2
Naudojamų (deklaruotų) žemės ūkio naudmenų plotas 2014 m. (DŽŪN ₁)** Area of used (declared) agricultural lands (DAL ₁)**	tūkst. ha thousand ha	265,4	324,0	1 386,3	464,1	150,9	221,9	2 812,6
	%	87,2	87,0	92,1	78,7	65,6	63,1	84,1
Likusių žemės ūkio naudmenų plotas (NŽŪN ₁) Area of remaining agricultural lands (UAL ₀)	tūkst. ha thousand ha	39,0	48,2	118,6	118,0	79,2	129,6	532,6
Iš jo – apleista žemė pagal VĮ VŽF 2013–2014 m. apskaitos duomenis*** Of which abandoned land according to the accounting data of the State Enterprise The State Land Fund***	tūkst. ha thousand ha	8,9	17,9	36,4	43,1	33,1	52,3	191,7
	%	22,8	37,1	30,7	36,5	41,8	40,4	36,0
DŽŪN ploto pokyčiai 2007–2014 m. (DAL) area changes during the period between 2007–2014	tūkst. ha thousand ha	+28,5	+12,5	+76,9	+42,6	+8,0	+11,0	+179,6
	%	12,1	4,0	5,9	10,1	5,6	5,2	6,8

Pastaba / Note: sudaryta pagal *Nacionalinės žemės tarnybos, ** Nacionalinės mokėjimo agentūros ir *** VĮ Valstybės žemės fondo duomenis / Done according to data of *National Land Service, ** National Paying Agency, *** State Land Fund.

medžiagos dirvoje padidinimo ir pasėlių kaitaliojimo reikalavimai.

Paramos žemės ūkio gamybos plėtrai analizė. Prielaidos diferencijuotai žemės ūkio naudmenų ploto prognozei šalies regionuose pagrįstos ekonomine parama žemės ūkio bei kitokiai veiklai kaimo vietovėje, teikiamos pagal Lietuvos kaimo plėtros programos įgyvendinimo priemonės. Iš įvairių priemonių išskirtos dvi grupės: A – lėšos, daugiausia panaudojamos žemės ūkio naudme-

noms gerinti ir ūkių gamybos plėtrai, B – lėšos, daugiausia panaudojamos alternatyviai (ne žemės ūkio) veiklai kaimo vietovėje (3 lentelė).

Įvertinant tai, kad šalies žemės ūkio produkcijos gamyba (išauginimas) dėl nevienodų gamtinių sąlygų reikalauja ir skirtingų sąnaudų, diferencijuota parama tam tikru laipsniu galėjo turėti įtakos ir spartesnei regionų su nenašiomis žemėmis plėtrai. Tyrimų metu gautos paramos lėšos, tenkančios ploto vienetai, buvo skaičiuojamos per visą

2 lentelė. Galimi žemės ūkio naudmenų ploto pokyčiai Lietuvos agrarinėse zonose 2004–2020 m.

Table 2. Possible changes of agricultural area in Lithuanian agrarian zones during the period between 2004 and 2020

Rodikliai Indicators	Mato vnt. Units of measurements	Agrarinės zonos / Agrarian areas						Iš viso Total
		I	II	III	IV	V	VI	
Naudojamų žemės ūkio naudmenų plotas 2014 m. (DŽŪN ₁) Area of used agricultural land in 2014 (DAL ₁)	tūkst. ha thousand ha	265,4	324,0	1386,3	464,1	150,9	221,9	2 812,6
Prognozuojamas plotas DŽŪN ₃ Projected area (DAL ₃)	tūkst. ha thousand ha	293,6	328,6	1 453,9	502,0	153,3	227,3	2 958,7
Padidėjimas 2014–2020 m. Increase in the period between the years 2014 and 2020	tūkst. ha thousand ha	28,2	4,6	67,6	37,9	2,4	5,4	146,1
	%	10,6	1,4	4,9	8,2	1,6	2,4	5,2

3 lentelė. Išmokėtos ES ir nacionalinio biudžeto lėšos įgyvendinant Lietuvos kaimo plėtros 2007–2013 m. programą

Table 3. The paid EU and the national budget funds when implementing the Lithuanian Rural Development Programme for the years 2007 and 2013

Eil. Nr. No.	Priemonių pavadinimas / Name of the measures	Išmokėta suma tūkst. Lt ² The amount paid, thousand Lt	Proc. Percentage
1.	A – lėšos, daugiausia panaudojamos žemės ūkio naudmenoms gerinti ir ūkių gamybos plėtrai A – the funds mostly used for agricultural land improvement and development of farm production		
1.1	Jaunųjų ūkininkų įsikūrimas / Settling of new farmers	2 098 658,5	2,8
1.2	Žemės ūkio valdų modernizavimas / Modernisation of agricultural holdings	1 478 376,9	14,0
1.3	Žemės ūkio ir miškininkystės plėtra bei pritaikymo infrastruktūra Agriculture and forestry development and adaptation of infrastructure	286 194,5	2,7
1.4	Pusiau natūrinis ūkininkavimas / Semi-subsistence farming	67 738,8	0,65
1.5	Išmokos ūkininkaujantiems vietovėse su kliūtimis, išskyrus kalnuotas vietas Payments to farmers in areas with handicaps, except mountain locations	1 167 222,1	11,1
1.6	Agrarinės aplinkosaugos išmokos / Agri-environment payments	991 327,6	9,4
1.7	Išmokos už deklaruotas žemės ūkio naudmenas ir pasėlius Payments for the declared agricultural land and crops	6 262 194,6	59,35
	Iš viso / Total	10 551 713,0	100
2.	B – lėšos, daugiausia panaudojamos alternatyviai (ne žemės ūkio) veiklai B – the funds, mostly used in alternative (non-agricultural) activities		
2.1	Ankstyvas pasitraukimas iš prekinės žemės ūkio gamybos Early retirement from agricultural production	415 655,1	36,5
2.2	Pirmas žemės ūkio paskirties žemės apželdinimas mišku The first afforestation of the land used for agricultural purposes	111 738,1	9,8
2.3	Pirmas ne žemės ūkio paskirties ir apleistos žemės ūkio paskirties žemės apželdinimas mišku / The first afforestation of the land used for non-agricultural purposes and abandoned agricultural land	153 798,3	13,5
2.4	Perėjimas prie ne žemės ūkio veiklos / Diversification into non-agricultural activities	80 038,4	7,0
2.5	Parama verslo kūrimui ir plėtrai / Support for business creation and development	273 114,5	23,9
2.6	Kaimo turizmo veiklos skatinimas / Promotion of rural tourism	105 801,1	9,3
	Iš viso / Total	1 140 145,7	100

Šaltinis / Source: Nacionalinės mokėjimo agentūros 2014 m. rugpjūčio 5 d. duomenys / Data of the National Paying Agency, 5 August 2014.

² Vieno lito vertė – 0,29 euro.

2007–2013 m. laikotarpį pagal šalies agrarines zonas (4 lentelė).

Iš 4 lentelės darytina išvada, kad mažiau palankiose ūkininkavimui zonose parama žemės ūkio veiklai, skaičiuojant naudojamų žemės ūkio naudmenų plotui, yra didesnė nei derlingesnių žemių zonose, tačiau ne tokiu laipsniu, kiek skiriasi šių zonų dirvožemių našumas. Pavyzdžiui, V ir VI zonoje, palyginti su III zona, vidutinis žemės našumo balas yra 32–34 % mažesnis, o gauta parama, skaičiuojant 1 ha naudojamų žemės ūkio naudmenų, yra didesnė tik 17–25 %. Visa tiesioginė parama žemės ūkio ir jai alternatyviai veiklai plėtoti kaimo vietovėje, skaičiuojant 1 ha žemės ūkio paskirties žemės, III zonoje yra netgi didesnė (3,31 tūkst. Lt/ha) nei mažiausią gamybinį potencialą turinčiose V ir VI zonoje (2,16–2,56 tūkst. Lt/ha). Tai rodo, kad

specifiniai skirtumai tarp žemės ūkio plėtros sąlygų atskirose zonose ir toliau turės įtakos žemės ūkio paskirties žemės naudojimo raidai. Atsižvelgiant į tai, žemės ūkio naudmenų plotų bei jų naudojimo intensyvumo prognozė tyrimuose atlikta pagal kaimiškųjų savivaldybių teritorijas ir apibendrinta pagal agrarines zonas.

Ūkių skaičiaus ir jų žemėnaudų dydžio pokyčiai. Šiame straipsnyje ūkiu (ūkio žemės valda, ūkio žemėnauda) laikoma žemės ūkio veiklos subjekto naudojama ir deklaruojama žemės ūkio paskirties žemė. Didžiausią žemės ūkio naudmenų plotą naudoja (deklaruoja) Ūkininkų ūkių registre įregistruoti ūkiai (5 lentelė).

Stabiliausia ūkininkų ūkių grupė (šioje grupėje per 7 metus ūkių skaičius padidėjo tik 5,5 %) yra ūkiai, didesni kaip 10 ha (6 lentelė).

4 lentelė. ES ir nacionalinio biudžeto lėšų panaudojimas agrarinėse zonose įgyvendinant Lietuvos kaimo plėtros 2007–2013 m. programą (LKPP)

Table 4. The use of EU and national budget funds in agrarian areas when implementing the Lithuanian Rural Development Programme 2007–2013 (LRDP)

Rodikliai / Indicators	Mato vnt. Unit of measurement	Agrarinės zonos / Agrarian areas						
		I	II	III	IV	V	VI	Iš viso Total
Vidutinis žemės našumo balas ³ <i>The average soil productivity score</i>	Balai Scores	38,1	36,2	47,2	38,7	35,3	35,6	41,9
Žemės ūkio paskirties žemės plotas 2014 01 01 / <i>Agricultural land area by 01/01/ 2014</i>	tūkst. ha <i>thousand ha</i>	345,0	452,0	1 650,0	694,6	327,4	441,0	3 910,0
Naudojamų (deklaruotų) žemės ūkio naudmenų plotas 2014 m. / <i>Used (declared) agricultural land in 2014</i>	tūkst. ha <i>thousand ha</i>	265,4	324,0	1 386,3	464,1	150,9	221,9	2 812,6
A – LKPP išmokėjimai, skatinantys žemės ūkio veiklą <i>A – LRDP payouts for the promotion of agricultural activities</i>								
Iš viso / <i>Total</i>	mln. Lt / <i>mill. Lt</i>	919	1 371	4 792	1 854	611	963	10 510
Tenka 1 ha žemės ūkio paskirties žemės ploto / <i>Falls on 1 ha of agricultural land area</i>	tūkst. Lt <i>thousand Lt</i>	2,66	3,03	2,90	2,67	1,87	2,18	2,69
Tenka 1 ha naudojamų žemės ūkio naudmenų / <i>Falls on 1 ha of the used agricultural land</i>	tūkst. Lt <i>thousand Lt</i>	3,46	4,23	3,46	4,00	4,05	4,34	3,74
B – LKPP išmokėjimai, skatinantys ne žemės ūkio veiklą <i>B – LRDP payments for the promotion of non-agricultural activities</i>								
Iš viso / <i>Total</i>	mln. Lt / <i>mill. Lt</i>	112	125	414	208	95	165	1 119
Tenka 1 ha žemės ūkio paskirties žemės ploto / <i>Falls on 1 ha of agricultural land area</i>	tūkst. Lt <i>thousand Lt</i>	0,32	0,28	0,25	0,30	0,29	0,38	0,29

³ VĮ Registrų centro duomenys apie įregistruotų žemės ūkio paskirties žemės sklypų vidutinį našumo balą 2011 m. sausio 1 d.

5 lentelė. 2014 m. deklaruotų žemės ūkio naudmenų ploto pasiskirstymas pagal ūkių grupes

Table 5. Distribution of declared (in 2014) agricultural land area according to the farm groups

Rodikliai / Indicators	Iš viso Lietuvoje* Total in Lithuania	Juridinių asmenų ūkiai* Legal persons' farms		Ūkininkų ūkiai** Farmers' farms		Kiti ūkiai (ž. ū. veiklos subjektai) Other farms (subjects of agricultural activity)	
		plotas	%	plotas	%	plotas	%
Plotas tūkst. ha Area in thousand ha	2 836,6	390,6	13,8	2 359,5	83,2	86,5	3,0
Paraiškų (ūkių) skaičius Number of applications (farms)	142 581	935	0,7	117 457	82,4	24 189	16,9
Tenka 1 ūkiui ha ha falling on 1 farm	19,9	417,8	x	20,1	x	3,6	x

Šaltiniai / Source: * Žemės ūkio informacijos ir kaimo verslo centro duomenys; ** VĮ Registrų centro duomenys / * Agricultural Information and Rural Business Centre Data; ** Data of the Centre of Registers.

6 lentelė. Ūkininkų ūkių skaičiaus ir dydžio pokyčiai 2007–2014 m.

Table 6. The changes of the number and size of farms during the period between 2007 and 2014

Eil. Nr. No.	Rodikliai Indicators	Metai / Year							
		2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
1.	Ūkių skaičius / Number of farms								
1.1	0–3 ha	17 631	21 856	26 200	27 023	28 249	29 678	31 153	32 737
1.2	3–10 ha	36 126	37 542	39 718	38 645	38 886	39 758	40 577	41 783
1.3	>10 ha	40 695	41 785	42 394	41 640	42 049	42 306	42 896	42 937
	Iš viso / Total	94 452	101 183	108 312	107 308	109 184	111 742	114 626	117 457
2.	Žemės ūkio naudmenų plotas / Agricultural area								
2.1	Iš viso tūkst. ha Total, in thousand ha	1 806,4	1 908,3	2 005,9	2 053,5	2 125,5	2 197,3	2 293,1	2 359,5
2.2	Tenka 1 ūkiui ha Falls on 1 farm, ha	19,1	18,9	18,5	19,1	19,5	19,4	20,0	20,1

Šaltinis / Source: VĮ Registrų centro duomenys / Data of the Centre of Registers.

Remiantis Žemės ūkio informacijos ir kaimo verslo centro skelbiamais žemės ūkio naudmenų deklaravimo suvestiniais statistiniais duomenimis⁴, stambesni kaip 10 ha ploto ūkiai 2014 m. naudojo 2 421,2 tūkst. ha žemės ūkio naudmenų, iš to ploto fizinių asmenų ūkiai – 2034,5 ha (vidutinis ūkio dydis – 50,4 ha), juridinių asmenų ūkiai – 386,7 ha (vidutinis ūkio dydis – 519,0 ha).

Ūkių skaičius ir jų naudojamos žemės plotas kinta nuo pat stambiųjų ūkių reorganizavimo pradžios. Visuose šalies administraciniuose vienetuose pastebimos šių ūkių skaičiaus mažėjimo ir ūkių dydžio stambėjimo tendencijos. Tai paaiškintina tuo, kad mažėja kaimo gyventojų skaičius, senyvo amžiaus ūkininkai skatinami pasitraukti iš prekinių žemės ūkio gamybos, smulkiesiems ūkiams sudėtinga rentabiliai ūkininkauti, o stambesniuose

ūkiuose yra didesnės galimybės įsigyti ir efektyviai naudoti modernią žemės ūkio techniką, intensyvuoti gamybą. Tačiau smulkiųjų ūkių privalumas yra gebėjimas auginti daug sąnaudų reikalaujančią žemės ūkio produkciją (pieną, gyvulius, daržoves ir kt.), kadangi tai reikalauja kasdieninio darbo ir gyvenimo kaimo vietovėje, arti gamybos objekto. Be to, įvairaus dydžio ūkių veiklos ir tarpusavio gamybinių ryšių derinimas užtikrina tolygesnį kaimo gyventojų teritorinį išsidėstymą bei geresnį nutolusių žemės ūkio naudmenų sklypų naudojimą. Todėl Lietuvos kaimo plėtros 2014–2020 m. programos projekte numatyta papildoma parama, skatinanti mažesnių ūkių steigimą bei jų gamybinių veiklą.

Įvertinus ūkių restruktūrizavimo procesą lemiančius veiksnius, darytina prielaida, kad ir

2014–2020 m. ūkių skaičius mažės tokia pat dalimi, kaip ir 2007–2013 metais. Atitinkamai padidės ir vidutinis ūkio dydis (skaičiuojant, kiek vienam ūkiui tenka naudojamų žemės ūkio naudmenų). Analizės ir prognozės duomenys pateikti 7 lentelėje.

Iš 7 lentelės darytina išvada, kad ūkių dydžio netolygumas (iki 2 kartų tarp atskirų agrarinių zonų) išliks ir perspektyviniu laikotarpiu. Tai turės įtakos ir žemės naudojimo ypatumams, ir ūkių specializacijai – teritorijose su mažesnio dydžio ūkiais tikslingiau plėsti pieno ir mėsos galvijininkystę bei avininkystę, o teritorijose, kur vyrauja stambieji ūkiai, auginti prekinės augalininkystės produkciją: kviečius, pašarinius javus, rapsus, cukrinius runkelius, bulves.

Pagrindinių žemės ūkio augalų struktūros pokyčiai. Intensyvėjant žemės ūkio gamybai, ūkiuose kinta pasėlių struktūra, kuri turėtų stabilizuotis pasiekus optimalias rekomenduojamas tarpusavio proporcijas bei proporcijas tarp išauginamų pašarų apimčių ir jų poreikio gyvulininkystei. Todėl apie ūkių žemėnaudų struktūros stabilumą galima spręsti ir iš ūkių gamybinei veiklai reikalingų pasėlių plotų dinamikos. Skaičiuojant deklaruotų žemės ūkio augalų ploto pokyčius, pasirinktos dvi jų grupės:

a) intensyviosios kultūros (IŽŪN), t. y. pasėliai, kuriems auginti reikia daug darbo laiko ir (arba) mechanizuoto darbo sąnaudų ir kurie duoda didžiausią

prekinės augalininkystės produkcijos kiekį: grūdiniai augalai, rapsai, bulvės, daržovės, cukriniai runkeliai;

b) daugiametės žalienos (PGDŽ). Tai sąlyginai ekstensyviai naudojami žemės ūkio naudmenų plotai (pievos, ganyklos ir daugiametės žolės, įskaitant auginamas sėklai), kurių produkcija daugiausia panaudojama ganymui ir žolinių pašarų gamybai.

Intensyviųjų pasėlių plotai kinta dėl įvairių priežasčių, didžiausią įtaką turėjo ES parama Lietuvos žemės ūkio plėtrai – nuo 2005 m. padidėjęs plotas rodo žemės ūkio gamybos intensyvinimą (8 lentelė). Lentelėje duomenys pateikti apibūdinant laikotarpį iki reformos (1990), ūkininkavimo formų persitvarkymo laikotarpį (1993–2001) ir laikotarpį gaunant ES finansinę paramą (2005–2013).

Iš 8 lentelės matyti, kad 2005–2013 m. Lietuvoje sparčiausiai didėjo prekinė augalininkystės produkcijai auginamų pasėlių – kviečių, kvietrugių ir rapsų – plotai.

Daugiamečių žalienu plotų pokyčių analizė ir prognozė. Galimybės intensyvuoti žemės naudojimą matyti ir iš žoliniam pašarams naudojamų plotų – pievų, ganyklų ir daugiamečių žolių (toliau tekste – daugiamečių žalienu) santykio su gyvulių skaičiumi, kuriems ši išauginta produkcija ir turi būti panaudota: 2013 m. vienam sutartiniam galvijui Pasvalio r. teko 0,64 ha daugiamečių žalienu, Šakių r. – 0,73 ha, Ignalinos r. – 3,76 ha, Zara-

7 lentelė. Ūkių skaičiaus ir vidutinio ūkio dydžio pokyčiai Lietuvos agrarinėse zonose

Table 7. The number of farms and average farm size changes in Lithuanian agrarian areas

Rodikliai / Indicators	Mato vnt. Unit of measurement	Agrarinės zonos / Agrarian areas						Iš viso Total
		I	II	III	IV	V	VI	
Žemės ūkio naudmenas deklaravusių asmenų (ūkių) skaičius Number of persons (farms) who declared agricultural land								
2007 m.	vnt. / unit	18 570	26 962	67 335	38 804	17 056	28 665	197 392
2014 m.	vnt. / unit	14 506	20 653	47 165	27 629	12 697	17 627	140 277
Pokyčiai (sumažėjimas) Changes (decrease)	vnt. / unit	-4 064	-6 309	-20 170	11 175	-4 359	11 038	-57 115
	%	21,9	23,4	30,0	28,8	25,6	38,5	28,9
Prognozuojamas ūkių skaičius 2020 m. The projected number of farms in 2020	tūkst. thous.	11,3	15,8	33,0	19,7	9,45	10,85	100,1
Vidutinis ūkio dydis / The average farm size								
2007 m.	ha	12,8	11,6	19,4	10,9	8,4	7,4	13,3
2014 m.	ha	18,3	15,7	29,4	16,8	11,9	12,6	20,0
2020 m. (prognozė) / (prognosis)	ha	25,9	20,8	44,0	25,5	16,2	21,0	29,5

Pastaba / Note: sudaryta pagal Nacionalinės mokėjimo agentūros duomenis / Done according to the data of the National Paying Agency.

8 lentelė. Pagrindinių pasėlių plotai visuose Lietuvos ūkiuose 1990–2013 m.

Table 8. The main crops on all farms of Lithuania during the period between 1990 and 2013

Pasėliai / Crop	Plotas tūkst. ha/metai / Area in thousand ha/Year							2013:
	1990	1993	1997	2001	2005	2009	2013	2009 %
Javai / Corn	1 001,9	1 268,4	1 161,8	935,9	956,1	1 103,5	1 214,3	127,0
Iš jų kviečiai / Of which wheat	349,1	375,5	375,6	352,2	369,5	500,0	666,5	180,4
Kvietrugiai / Triticale	–	15,8	40,6	60,6	75,2	136,1	144,4	191,5
Rugiai / Rye	167,9	231,2	158,7	111,3	50,9	82,2	48,2	94,7
Miežiai / Barley	399,9	587,5	503,0	335,5	349,4	277,4	208,4	59,6
Avižos / Oats	77,4	43,2	56,1	47,9	59,6	63,8	73,1	122,6
Linai / Flax	21,5	4,5	6,1	10,2	4,3	0,3	0,3	7,0
Cukriniai runkeliai / Sugar beet	32,1	34,7	35,2	26,5	21,0	15,1	17,7	84,3
Rapsai / Rapes	11,2	2,0	22,1	50,7	109,4	191,9	264,0	241,3
Bulvės / Potatoes	112,5	121,9	121,2	102,5	74,0	46,6	28,9	39,1
Daržovės / Vegetables	16,2	25,0	26,8	21,1	20,7	14,1	13,3	61,8
Iš viso / Total	1 195,4	1 456,5	1 373,2	1 146,9	1 185,5	1 371,5	1 538,5	129,7

Pastaba / Note: sudaryta pagal Statistikos departamento duomenis / Done according to the data of the Department of Statistics.

sų r. – 4,73 ha. Atliekant analizę buvo siekiama nustatyti realiai laukiamą daugiamečių žalienu plotą šio laikotarpio (2014–2020) pabaigoje ir intensyvesnio jų naudojimo įtaką gyvulių skaičiaus padidinimui.

Daugiamečių žalienu (PGDŽ) didžiąją dalį sudaro: natūralios pievos ir natūralios ganyklos; kultūrinės pievos, įrengtos nusaustuose dirvožemiuose, mažiau tinkančiuose vienmečių augalų pasėliams; taip pat buvusios kultūrinės ganyklos, išsėtos ariamoje žemėje (šiuo metu pagal žemės fondo valstybinę apskaitą jos priskirtos ariamajai žemei). Taip pat PGDŽ priskiriamos ir sėjomainų laukuose auginamos daugiamečių žolės. Pagal plotų santykį 1989 m. lapkričio 1 d. žemės ūkio paskirties žemėje buvo (be sėtinių daugiamečių žolių) 162,9 tūkst. ha natūralių pievų ir ganyklų, 213,0 tūkst. ha kultūrinių pievų ir 700,6 tūkst. ha kultūrinių ganyklų. Dėl agrarinės reformos pasekmių dalis pievų ir ganyklų pavirto kitomis naudmenomis arba šiuo metu pagal paskirtį – šienavimui ir ganymui – nenaudojama. Sumažėjus ganomų gyvulių skaičiui, dalis buvusių kultūrinių ganyklų ploto buvo išarta ir panaudota vienmečių augalų pasėliams. 2014 m. žemės ūkio veiklos subjektai deklaravo 361,0 tūkst. ha pievų ir ganyklų >5 m., 522,4 tūkst. ha daugiamečių žolių, pievų ir ganyklų <5 m. ir 105,1 tūkst. ha natūralių pievų ir ganyklų, arba iš viso 988,5 tūkst. ha (2015 m. deklaruota 961,1 tūkst. ha).

Pagrindinių žemės ūkio augalų plotų prognozė agrūkinėse zonose. Skaičiuojant perspektyvinį

daugiamečių žalienu plotą, buvo išnagrinėti du galimi variantai:

I – įvertinant esamas PGDŽ ploto mažėjimo tendencijas, t. y. jų plotą, buvusį 2014 m., dauginant iš pokyčio koeficiento;

II – įvertinant vykstančias šio ploto mažėjimo tendencijas, tačiau įvedant pataisas dėl agrarinių teritorijų „žalinimo“, ribojančias daugiamečių žalienu ploto mažėjimą. Pataisos apskaičiuotos pagal daugiamečių žalienu ploto pokyčius atskirose savivaldybėse, nemažinant dabartinio daugiau kaip 5 %.

Pagal Lietuvos kaimo plėtros 2014–2020 m. programos projektą, „žalinimas“ – tai išmoka už klimatui ir aplinkai naudingą žemės ūkio veiklą. Nustatyta, kad tiesioginės išmokos už visą deklaruotą plotą bus skiriamos tik tuo atveju, jei pareiškėjas laikosi visų nustatytų „žalinimo“ reikalavimų: 1) pasėlių įvairinimo (sėjomainoje reikia auginti bent 2–3 skirtingus pasėlius). Šio reikalavimo tikslas – gerinti dirvos struktūrą, išvengti dirvožemio nualinimo; 2) reikalavimas išlaikyti daugiamečių žalienas, t. y. jų neišarti ar kaip kitaip keisti jų paskirtį, taikomas visiems ūkininkams. Jis privalomas, kai visos Lietuvos mastu daugiamečių žalienu plotas sumažėtų daugiau kaip 5 % (palyginti su 2012 m. deklaruotu daugiamečių žalienu plotu, prie kurio bus priskaičiuoti ir 2015 m. deklaruoti nauji daugiamečių žalienu plotai, o išarto ar kitaip pakeisto daugiamečių ganyklos ploto pareiškėjas neatstatys toje pačioje ar kitoje vietoje). Šio reikalavimo tikslas – ES mastu išsaugoti esamus daugiamečių pievų ir ganyklų (žalienu) plotus,

kadangi jų plotai sulaiko, t. y. mažina, į aplinką išmetamo CO₂ kiekius, vadinasi, sulėtinamas „šiltnamio efekto“ poveikis; 3) reikalavimas bent 5 % ariamosios žemės ploto atidėti išskiriant ekologiniu požiūriu svarbias vietas (EFA) (taikomas ūkiams, dirbantiems 15 ha ir daugiau ariamosios žemės).

Tyrimų metu atliktų skaičiavimų duomenys pateikti 9 lentelėje.

Kaip matyti iš 9 lentelės, ūkiuose mažinant ekstensyviai naudojamas žemės ūkio naudmenas tikėtinas tolesnis daugiamečių žaliųjų plotų mažėjimas: I variantas – 141,8 tūkst. ha (14,3 %), II variantas – 42,6 tūkst. ha (4,3 %). Tačiau atskirose agrarinėse zonose ir toliau išliks didelis skirtumas tarp daugiamečių žaliųjų plotų žemės ūkio naudmenų struktūroje: Vidurio Lietuvos zonoje jų plotas santykinai bus apie 4 kartus mažesnis nei Vakarų Lietuvos aukštumų ir plynaukščių zonoje bei Šiaurės rytų Lietuvos kalvotųjų aukštumų zonoje. Šios proporcijos lemia būtinumą valstybės taikomas priemones ūkių specializacijai reguliuoti (ypač pienininkystės ir veislinės bei mėsinės galvijininkystės plėtrai) derinti su susiklosčiusia žemės ūkio naudmenų bei pasėlių struktūra. Įvertinus normatyvinį

daugiamečių žaliųjų poreikį vienam sutartiniam galvijui (apie 0,93 ha), galima teigti, kad esant prognozuojamam žemės ūkio naudmenų plotui šalyje yra galimybės sutartinių galvijų skaičių padidinti iki 909–1 031 tūkst., arba 58,5–79,8 %.

Intensyviųjų pasėlių plotai atskirose agrarinėse zonose gali didėti ir per prognozuojamą 2014–2020 m. laikotarpį – dėl bendro deklaruojamo ploto padidėjimo, taip pat dėl daugiamečių žaliųjų tolesnio mažėjimo, tačiau apie 3–4 kartus lėčiau, nei šie plotai didėjo 2007–2013 metais (10 lentelė).

Kaip matyti iš 10 lentelės, šalies agrarinėse zonose išliks didelis skirtumas tarp intensyviųjų pasėlių santykio su bendru žemės ūkio naudmenų plotu: nuo 21,4–21,7 % V zonoje iki 73,5–77,2 % III zonoje.

Išanalizavus žemės naudojimo pokyčius, buvo nustatyta teigiama valstybės paramos priemonių įtaka reguliuojant žemės ūkio raidą šalies regionuose. Pagal esamas tendencijas nustatyti prognozuojami žemės ūkio naudmenų ploto, ūkio dydžio ir žemės ūkio gamybos specializacijos pokyčiai laikotarpiui iki 2020 metų. Racionalaus žemės naudojimo požiūriu tikslinga agrarinių teritorijų plėtrą šalies savivaldybėse reguliuoti taip, kad būtų išsaugotas ir

9 lentelė. Daugiamečių žaliųjų plotai ir jų prognozė Lietuvos agrarinėse zonose

Table 9. Perennial grassland areas and their forecast in Lithuanian agrarian areas

Rodikliai / Indicators	Mato vnt. Unit of measurement	Agrarinės zonos / Agrarian areas						Iš viso Total
		I	II	III	IV	V	VI	
Deklaruotų daugiamečių žaliųjų plotas / The area of the declared perennial grasslands								
2007 m. (PGDŽ ₀)	tūkst. ha thousand ha	149,5	215,0	366,1	218,3	116,8	107,5	1 173,2
2014 m. (PGDŽ ₁)	tūkst. ha thousand ha	148,2	205,1	263,3	179,1	111,5	81,3	988,5
Pokyčiai per 7 metus Changes during 7 years	tūkst. ha thousand ha	-1,3	-9,9	-102,8	-39,2	-5,3	-26,2	-184,7
	%	-0,9	-4,6	-28,1	-18,0	-4,6	-24,4	-15,7
Prognozuojamas plotas pagal I variantą (PGDŽ ₂) The projected area under option I (PGDŽ ₂)	tūkst. ha thousand ha	146,9	195,7	189,3	146,9	106,4	61,5	846,7
Prognozuojamas plotas pagal II variantą (PGDŽ ₃) The projected area under option II (PGDŽ ₃)	tūkst. ha thousand ha	146,9	195,7	250,1	170,1	105,9	77,2	945,9
PGDŽ dalis bendrame žemės ūkio naudmenų plote / Part of PGDŽ in the total agricultural land area								
2014 m.	%	55,8	63,3	19,0	38,6	73,9	36,6	35,1
Prognozė / Prognosis: I variantas / 1st option	%	50,0	60,0	13,0	29,3	69,4	27,1	28,6
II variantas / 2nd option	%	50,0	60,0	17,2	33,0	69,1	34,0	32,0

10 lentelė. Intensyviųjų pasėlių plotų pokyčių analizė ir perspektyvos Lietuvos agrarinėse zonose
 Table 10. Analysis and prospects of the changes in intensive crop areas of Lithuanian agrarian areas

Rodikliai / Indicators	Mato vnt. Unit of measurement	Agrarinės zonos / Agrarian areas						Iš viso Total
		I	II	III	IV	V	VI	
Deklaruotų intensyviųjų pasėlių plotas / Area of the declared intensive crops								
2007 m. (IŽŪN ₀) In 2007	tūkst. ha thousand ha	76,7	86,9	834,8	161,4	19,8	84,0	1 263,6
2014 m. (IŽŪN ₁) In 2014	tūkst. ha thousand ha	90,7	95,8	995,3	218,7	26,0	111,9	1 538,4
Pokyčiai per 7 metus Changes during 7 years	tūkst. ha thousand ha	14,0	8,9	160,5	57,3	6,2	27,9	274,8
	%	18,3	10,2	19,2	35,5	31,3	33,2	21,7
IŽŪN ploto prognozė IŽŪN area prognosis								
I variantas / 1st option	tūkst. ha thousand ha	117,3	108,4	1 122,7	281,8	32,8	134,6	1 797,6
II variantas / 2nd option	tūkst. ha thousand ha	117,3	108,4	1 068,0	260,9	33,2	120,5	1 708,3
IŽŪN dalis bendrame žemės ūkio naudmenų plote / Part of IŽŪN in the total agricultural land area								
2014 m.	%	34,2	29,6	71,8	47,1	17,2	50,4	54,7
Prognozė – I variantas Prognosis – 1st option	%	40,0	33,0	77,2	56,1	21,4	59,2	60,8
Prognozė – II variantas Prognosis – 2nd option	%	40,0	33,0	73,5	52,0	21,7	53,0	57,7

padidintas našių žemės ūkio naudmenų plotas, o augalininkystės ir gyvulininkystės gamybos šakos būtų plėtojamos atsižvelgiant į tinkamiausią žemės ūkinių savybių panaudojimą.

IŠVADOS

1. Šalies žemės ūkio paskirties žemės naudojimo intensyvinimui ir žemės ūkio veiklos subjektų ekonominei būklei esminę įtaką turėjo Europos Sąjungos finansinė parama. 2007–2013 m. žemės ūkio veiklos subjektų ūkių plėtrai išmokėta vidutiniškai po 3 740 Lt, skaičiuojant 1 ha deklaruotų žemės ūkio naudmenų. Per tą patį laikotarpį vidutiniškai Lietuvoje naudojamų (deklaruojamų) žemės ūkio naudmenų plotas padidėjo 6,8 %, iš jų intensyvaus žemės dirbimo reikalaujančių pasėlių plotas – 21,7 %, vidutinis ūkio dydis padidėjo nuo 13,3 iki 20,0 ha žemės ūkio naudmenų. Atskirose šalies agroūkinėse zonose šie pokyčiai vyko nevienodai, todėl tolesnį žemės ūkio raidos procesą tikslinga reguliuoti organizacinėmis ir ekonominėmis priemonėmis.

2. Siekiant racionalaus žemės ūkio paskirties žemės naudojimo, administraciniams vienetams

rengiamuose planuose, programose ir bendrojo teritorijų planavimo dokumentuose būtina spręsti žemės ūkio naudmenų, kaip pagrindinės gamybos priemonės žemės ūkyje, plotų išsaugojimo, pagerinimo ir naudojimo intensyvinimo klausimus, įvertinant skirtingas gamtines sąlygas plėtojant žemės ūkio gamybą.

3. Šalies agrarinių teritorijų naudojimo perspektyvų planavimas sietinas su Lietuvos kaimo plėtros programos 2014–2020 m. įgyvendinimu. Tolesnis naudojamų žemės ūkio naudmenų ploto padidėjimas galimas dėl sukultūrinamų žemės plotų, kuriuose bus atnaujinamos blogai veikiančios sausinimo sistemos, ir dėl apleistų bei dirvonuojančių žemės ūkio naudmenų plotų su išartais našiais dirvožemiais. Tačiau, prognozuojant naudojamų žemės ūkio naudmenų plotus, tikslinga įvertinti ne tik žemės ūkio intensyvinimo veiksnius, bet ir reikalavimus, ribojančius daugiamečių žaliųjų mašinimą, taip pat galimą žemės ūkio naudmenų ploto sumažėjimą dėl dirbamos žemės panaudojimo miškų sodinimui ar kitai paskirčiai.

4. Įvertinus išnagrinėtų veiksnių įtaką, 2014–2020 m. naudojamų žemės ūkio naudmenų plotas

Lietuvos agrarinėse teritorijose gali padidėti 5,2 % (iki 2 959 tūkst. ha), iš jų intensyviųjų pasėlių plotas – 5,7–8,8 % (iki 1 708–1 798 tūkst. ha), vidutinis ūkio dydis – iki 29,5 ha. Efektyviau naudojant žemę, ypač svarbu padidinti pievų, ganyklų ir pašarams naudojamų daugiamečių žolių našumą. Nors šių daugiamečių žalienu plotas iki 2020 m. gali sumažėti 4,5–16,7 %, tačiau likęs jų plotas (847–946 tūkst. ha) yra pakankamas plečiant galvijininkystę. Dėl racionališnio daugiamečių žalienu naudojimo sutartinių galvijų skaičių šalyje galima padidinti 58 % ir daugiau.

5. Atskirose agroūkinėse zonose žemės ūkio naudmenų ir pasėlių struktūros skirtumai daugiausia priklauso nuo gamtinių sąlygų. Tai lemia ir zonoms rekomenduojamą žemės ūkio gamybos specializaciją, užtikrina žemės ūkio augalų išdėstymo derinimą su jiems tinkamiausiais dirvožemiais. Teritorijų planavimo dokumentai ir valstybės paramos priemonės turėtų numatyti prioritetas, remtinas žemės ūkio gamybos kryptis, diferencijuojant jas pagal zonas ir arealus. Teritorijose, kuriose ekonomiškai efektyviau auginti prekiniai augalininkystės produkcijai skirtus pasėlius, intensyviųjų kultūrų plotai gali pasiekti 72–77 % nuo visų žemės ūkio naudmenų. Teritorijose, kuriose daugiamečių žalienu plotas išliks ne mažesnis kaip 50 % visų žemės ūkio naudmenų, tikslinga skatinti ūkius plėtoti pieno ir mėsos galvijininkystę bei avininkystę, padidinti ir, esant galimybėms, atkurti buvusį galvijų skaičių.

Gauta 2015 09 04
Priimta 2015 12 07

LITERATŪRA

1. Aleknavičius P. 2007. Kaimiškųjų teritorijų žemės naudojimo problemos. *Žemės ūkio mokslai*. T. 14. Nr. 1. P. 82–90.
2. Aleknavičius A., Aleknavičius P. 2010. Žemės ūkio naudmenų ploto pokyčių perspektyvos Lietuvoje. *Vagos*. Nr. 86(39). P. 28–36.
3. Aleknavičius P., Stravinskienė V. 2011. Žemės savybių įtaka žemės ūkio plėtrai Lietuvoje. *Kaimo raidos kryptys žinių visuomenėje*. Nr. 2. P. 188–198.
4. Aleknavičius P. 2012. Kaimiškųjų teritorijų tvarkymo reguliavimas. *Darna vystymosi strategija ir praktika*. T. 1. Nr. 6. P. 111–122.
5. Aleknavičius P., Aleknavičius A., Juknelienė D. 2014. Agrarinių teritorijų naudojimo problemos ir jų sprendimas Lietuvoje. *Žemės ūkio mokslai*. T. 21. Nr. 2. P. 78–88.
6. Baležentis T., Kriščiukaitienė I. 2014. Lietuvos ūkininkų ūkių efektyvumo veiksniai ir šaltiniai. *Žemės ūkio mokslai*. T. 21. Nr. 3. P. 191–200.
7. Jurkėnaitė N. 2011. Bendroji žemės ūkio politika artėjant 2020 m.: evoliucija ar revoliucija? *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*. Nr. 4(24). P. 42–50.
8. Jurkėnaitė N. 2012. Lietuvos ūkininkų ūkių ekonominio gyvybingumo palyginamoji analizė. *Žemės ūkio mokslai*. T. 19. Nr. 2. P. 288–298.
9. Lietuvos Respublikos teritorijų planavimo įstatymo pakeitimo įstatymas. 2004 m. sausio 15 d. Nr. IX-1962. *Valstybės žinios*. 2004. Nr. 21-617.
10. Lietuvos Respublikos žemės mokesčio įstatymas. 1992 m. birželio 25 d. Nr. I-2675. *Valstybės žinios*. 1992. Nr. 21-612; 2011. Nr. 163-7743.
11. Savickienė J., Slavickienė A. 2012. Ūkių ekonominę gyvybingumą lemiančių veiksnių vertinimas Lietuvos ūkininkų ūkių pavyzdžiu. *Žemės ūkio mokslai*. T. 19. Nr. 1. P. 53–67.
12. Vidickienė D., Gedminaitė-Raudonė Ž. 2011. Lietuvos regionų klasifikavimas pagal kaimiškumą, remiantis atokumo kriterijumi. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*. Nr. 4(24). P. 51–59.
13. Žalevičienė A. 2012. Regioninė politika ir Europos Sąjungos struktūrinė parama: patirties įvertinimas. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*. Nr. 2(26). P. 44–53.

**Vaiva Stravinskienė, Audrius Aleknavičius,
Pranas Aleknavičius**

THE OUTLOOK ON FARM LAND USE IN LITHUANIA

Summary

The article analyzes outcomes of Lithuanian rural development (for the period 2007–2013) program implementation for agricultural land use. The main task of this research is to analyze changes of farming land area and possibilities to regulate farming in different regions of Lithuania. The projected changes of the agricultural land area, farm size and agricultural production specialization have been determined on the analytical basis in the period up to the year 2020. Legal and economic measures to regulate the development of the country's agrarian areas in country's municipalities are proposed in order to preserve and increase the productive agricultural land and crop and to develop livestock production industry according to the most appropriate use of land economical properties. Increasing the efficiency of land use and the provision of the European Union support in the country may increase the declared area of agricultural land (about 5 percent), the average farm size (up to 29.5 hectares), and the intensive crop area (11 percent or more). Thanks to the rational use of perennial grasslands the contractual number of cattle in the country could increase by 58 percent and more.

Key words: agricultural land, farms, support for agricultural development, intensive crops, perennial grasslands